

Богдановський С. О., Гуляєва О. В.
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК Я-КОНЦЕПЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ У СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На сьогодні особливої актуальності та уваги набуває питання соціально-психологічної адаптації студентів з обмеженими можливостями здоров'я до навчання у закладах вищої освіти, оскільки їх успішна адаптація сприяє гармонізації особистості в цілому, та більш ефективному оволодінню ними навичок професійної діяльності. Поява ж дезадаптивних тенденцій у поведінці студента з обмеженими можливостями здоров'я супроводжується соціальною ізоляваністю, нездатністю до самовираження та самореалізації, виникненням негативних емоційних станів, що призводять до дестабілізації особистості, спотвореного самосприйняття, дезорганізації та відчуття, що людина ніколи не зможе стати повноцінним членом суспільства. Саме через це потрібно досліджувати особливості соціально-психологічної адаптації студентів з обмеженими можливостями здоров'я та здійснювати аналіз чинників, що сприяють чи перешкоджають адаптації поданих студентів до навчання у закладах вищої освіти.

***Мета дослідження** – дослідити взаємозв'язок Я-концепції та соціально- психологічної адаптації у студентів з обмеженими можливостями здоров'я до навчання у закладі вищої освіти.*

В роботі розкрито поняття Я-концепції, соціально-

психологічної адаптації та психологічні особливості студентів з обмеженими можливостями здоров'я. Емпірично визначений взаємозв'язок Я-концепції та соціально-психологічної адаптації, а також відповідно до мети дослідження, проведений порівняльний аналіз рівня соціально-психологічної адаптації у студентів з різними групами інвалідності.

Nowadays, the issue of socio-psychological adaptation among students with disabilities for studying in higher education institutes acquires special relevance and attention, because their successful adaptation contributes to the harmonization of the individual as a whole and more effective mastering of professional skills. The appearance of maladaptive tendencies in behavior of a student with health limitations is accompanied by social isolation, inability to self-expression and self-realization, appearing of negative emotional states that lead to destabilization of a personality, distorted self-perception, disorganization and a feeling that a person will never be able to become a full-fledged member of the society. That is why it is necessary to investigate the features of the socio-psychological adaptation among students with health limitations and analyze the factors which facilitate or discourage their adaptation to studying in higher education institutes.

The purpose of the study is to investigate the relationship between a self-construction and socio-psychological adaptation among students with disabilities for studying in a higher education institutes.

The concepts of self-construction, socio-psychological adaptation and psychological characteristics of students with health limitations are articulated.

There is empirically proven the correlation between the self-construction and socio-psychological adaptation. Moreover, a comparative analysis of the level of socio-psychological adaptation

among students with different groups of health limitations was conducted for the research purposes.

На сьогодні у сучасному динамічному суспільстві проблема соціально- психологічної адаптації студентів з обмеженими можливостями здоров'я є досить поширеною, оскільки їхня кількість, як і питома вага в загальній сукупності населення, постійно зростають. Особливої актуальності та уваги набуває питання соціально-психологічної адаптації студентів з обмеженими можливостями здоров'я до навчання у закладах вищої освіти, оскільки їх успішна адаптація сприяє гармонізації особистості в цілому, та більш ефективному оволодінню ними навичок професійної діяльності. Поява ж дезадаптивних тенденцій у поведінці студента з обмеженими можливостями здоров'я супроводжується соціальною ізоляваністю, нездатністю до самовираження та самореалізації, виникненням негативних емоційних станів, що призводять до дестабілізації особистості, спотвореного самосприйняття, дезорганізації та відчуття, що людина ніколи не зможе стати повноцінним членом суспільства [3]. Саме через це потрібно досліджувати особливості соціально-психологічної адаптації студентів з обмеженими можливостями здоров'я та здійснювати аналіз чинників, що сприяють чи перешкоджають адаптації поданих студентів до навчання у закладах вищої освіти.

Отже, бачимо, що вище зазначене на теперішній час є вкрай актуальним завданням, що повстає перед соціальними працівниками, педагогами і зокрема психологами.

Проблеми соціально-психологічної адаптації висвітлили у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні науковці-психологи, а саме: Г. С. Будаєва, Т. Б. Буяльська, Т. Н. Вершиніна, І. Ю. Ветрова, Т. М. Гребенюк, Р. Даймонд, І. Я. Іванюк, О. В. Камінська, Р. Лазарус, Н. В. Литвиненко,

Т. Д. Молодцова, І. Р. Перережко, К. Роджерс, А. В. Тюрін, І. А. Фурманов та інші.

Об'єкт дослідження – соціально-психологічна адаптація студентів з обмеженими можливостями здоров'я.

Предмет дослідження – взаємозв'язок Я-концепції та соціально-психологічної адаптації у студентів з обмеженими можливостями здоров'я до навчання у закладі вищої освіти.

Мета дослідження – дослідити взаємозв'язок Я-концепції та соціально-психологічної адаптації у студентів з обмеженими можливостями здоров'я до навчання у закладі вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні підходи та теорії до визначення поняття «Я-концепція»;
2. Дослідити особливості соціально-психологічної адаптації у студентів з обмеженими можливостями здоров'я;
3. Емпірично визначити взаємозв'язок Я-концепції та соціально-психологічної адаптації у студентів з обмеженими можливостями здоров'я до навчання у закладах вищої освіти.

Методи та методики дослідження:

1. Методика на дослідження самовідношення С. Р. Пантелеєва (МДС) для виявлення структури самовідношення особистості, а також вираженість окремих компонентів самовідношення;
2. Методика на дослідження соціально-психологічної адаптації (СПА) розроблена К. Роджерсом і Р. Даймонд в адаптації О. К. Осніцького, 2004 р. для виявлення ступеня адаптації особистості в соціальній сфері;
3. Методика на дослідження долаючої поведінки – опитувальник «Способи долаючої поведінки» Р. Лазаруса, С. Фолкман для визначення копінг механізмів у когнітивній, емоційній і поведінковій сферах;
4. Анкета для студентів з обмеженими можливостями здоров'я, автора Гуляєва О. В., Богдановський

С. О. для дослідження більш детальної соціально-демографічної характеристики досліджуваних та їх особливостей попереднього навчання у школах;

5. . Методи математичної статистики: метод рангових кореляцій Спірмена, U-критерій Манна – Уїтні.

У нашому дослідженні взаємозв'язку Я-концепції та соціально-психологічної адаптації у студентів з обмеженими можливостями здоров'я до навчання у ЗВО взяли участь 32 студенти, які мають I, II та III групи інвалідності, а також студенти з інвалідністю віком до 18 років. Усі досліджувані є студентами Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Вік учасників дослідження – 17-24 роки. Серед них 23 хлопців та 9 дівчат. Так, студенти з інвалідністю віком до 18 років були представлені у кількості 6 студентів (що склало 19% від загальної кількості досліджуваних), особи з інвалідністю I групи – 2 студенти (що склало 6% від загальної кількості досліджуваних), особи з інвалідність II групи – у кількості 10 студентів (що склало 31% від загальної кількості досліджуваних) та особи з інвалідністю III групи – у кількості 14 осіб (що склало 44% від загальної кількості досліджуваних).

На підставі теоретичного аналізу Я-концепції та соціально-психологічної адаптації, а також емпіричного дослідження цієї сфери пропонуються такі висновки стосовно взаємозв'язку Я-концепції та соціально-психологічної адаптації у студентів з обмеженими можливостями здоров'я до навчання у закладі вищої освіти:

1. З'ясовано, що феномен Я-концепції є ні що іншим, як певними динамічними установками людини (її уявленнями про себе), так звана рефлексивна частина особистості. Установка в свою чергу складається з переконань (когнітивна), емоційного ставлення (емоційна) та відповідної реакції (поведінкова). Відповідно, когнітивна складова – це набір рис, які на думку

індивіда притаманні йому, емоційна складова – власне ставлення до цих рис та поведінкова установка – відображає те, як людина в дійсності організовує свою поведінку.

2. Визначено, що характерними рисами «Я-концепції» студентів з обмеженими можливостями здоров'я є самоцінність, відчуття індивідуальності, прийняття своєї зовнішності та фізичного стану. «Я-концепції» студентів з інвалідністю віком до 18 років більш притаманна внутрішня конфліктність. Особливість «Я-концепції» студентів з обмеженими можливостями здоров'я полягає в її неузгодженості емоційної, когнітивної та поведінкової складових – на фоні позитивного ставлення до себе і прийняття своїх якостей дуже пасивним є поведінковий компонент.

3. Визначено, що соціально-психологічна адаптація студентів з обмеженими можливостями здоров'я характеризується специфічністю прояву їх психічної активності: високим рівнем самоприйняття та прийняття інших у поєднанні з низьким рівнем інтернальності, пасивним положенням у міжособистісних стосунках. У процесі подолання труднощів студенти з обмеженими можливостями здоров'я обирають пасивну форму пристосування – дистанціювання, яка пов'язана з використанням механізмів психологічного захисту (раціоналізація, знецінення, гумор тощо) та використанням сталих форм поведінки.

З'ясовано, що найбільш адаптованими виявилися студенти з інвалідністю II групи порівняно зі студентами з інвалідністю I, III групи та студентами з інвалідністю віком до 18 років. Особливість соціально-психологічної адаптації студентів з інвалідністю II групи полягає в більш збалансованій системі адаптивних складових – емоційного ставлення до себе, когнітивної оцінки власних можливостей та власної поведінкової активності.

4. Визначено взаємозв'язок Я-концепції та соціально-психологічної адаптації, що характеризується неузгодженістю

між позитивними уявленнями про себе та пасивними формами пристосування до нової ситуації. Рівень адаптації студентів з обмеженими можливостями здоров'я залежить від їхньої адекватності сприйняття власного «Я». Проблемні ситуації, конфлікти в сфері спілкування актуалізують механізми психологічного захисту «Я» в студентів з обмеженими можливостями здоров'я, що дають їм можливість пом'якшити ситуацію – звинувачення себе за ті чи інші вчинки, дії поєднуються з виразом гніву, досади та образи на адресу оточуючих людей на шляху досягнення мети.

Перспектива подальшого дослідження полягає в дослідженні уявлень щодо соціально-психологічної адаптації студентів з обмеженими можливостями здоров'я в гендерному аспекті.

Література

1. Богдановський С. О., Гуляєва О. В. Особливості Я-концепції у студентів з обмеженими можливостями здоров'я. Матеріали Міжнародної молодіжної наукової конференції «*Вектори психології-2020*». Харків, 2020. С. 12–14.
2. Гуляєва О. В. Чинники психологічного благополуччя у студентів з обмеженими можливостями здоров'я: автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01. Харків, 2018. 58 с.
3. Камінська О. В. Особливості адаптації студентів з особливими потребами до умов навчання у ВНЗ // Відкритий міжнародний університет розвитку людини Україна, вищий навчальний заклад, Національна академія педагогічних наук України, Інститут вищої освіти, Інститут спеціальної педагогіки, 2012. № 9. 15 с.
4. Луценко О. Л. Стратегії та механізми психологічної адаптації особистості до умов перехідного періоду в суспільстві : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2006. 20 с.
5. Швалб Ю. М., Тищенко Л. В. Майбутнє і сьогодення

студентів з обмеженими функціональними можливостями: психологічні аспекти. К. : Основа, 2015. 240 с.

6. Kreidun N. P., Polivanova O. E. Attitude as a faktor of lifestyle formation in people with special needs. *VISNIK V. N. Karazin Kharkiv National University*, 2016. № 60. P. 56–58.

УДК 159

Златіна Б.К.

*Коррекційний педагог центру
розвитку мовлення “Максимум”,
Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»*

ПРОГРАМА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА З РОЗВИТКУ КОГНІТИВНИХ ФУНКЦІЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ВІКУ

В статті розглянуте та описане поняття когнітивних функцій людини, а саме процес їх розвитку у дітей раннього віку. Розглянута актуальна на сьогоднішній день проблема затримки розвитку когнітивних функцій, проаналізовані результати дослідження розвитку пізнавальних функцій даної категорії дітей та запропонована корекційно-розвиваюча програма індивідуальної роботи психолога як способу оптимізації їх розвитку. Стаття містить теоретичні дані та емпіричні дослідження, що були проведені на базі групи дітей віком від 2 до 5 років з затримкою мовленнєвого та психомовленнєвого розвитку.